

Природні і антропогенні ландшафти у сфері природокористування *Наукові записки. №1. 2010.*

У зв'язку зі значною ландшафтною, ботанічною та зоологічною цінністю цієї території Арабатської стрілки між б/в „Валок” та Стрільковським газовим господарством та прогресуючим розвитком рекреаційної забудови та стихійного відпочинку пропонуємо створити тут ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Арабатський степ» на площі 710 га.

Література:

1. *Бабков И.И.* Сиваш: Очерки о географическом положении, климатических особенностях, геологическом прошлом, рельефе и почвах Сиваша. – Симферополь: Крымиздат, 1954. – 54 с.
2. *Білик Г.І.* Рослинність засоленних ґрунтів України: їх розвиток, використання та поліпшення. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 300 с.
3. *Бойко М.Ф., Подгайний М.М.* Червоний список Херсонської області: Рідкісні та зникаючі види рослин, грибів та тварин. – Херсон: Терра, 2002. – 32 с.
4. Геоботанічне районування Української РСР. – К.: Наукова думка, 1977. – 303 с.
5. *Дзюнс-Литовская Н.Н.* Почвы и растительность Присивашья // Изв. ВГО. – 1951. – Т.83, № 5. – С. 33-68.
6. *Зенкович В.П.* Берега Черного и Азовского морей. – М.: Государственное издательство географич. лит.-ры. – 1958. – 376с.
7. *Коломийчук В.П., Жуков В.Н.* Характеристика растительного покрова территорий, предложенных для присоединения к Азово-Сивашскому национальному природному парку // Заповедное дело: проблемы охраны и экологической реставрации степных экосистем: Мат-лы междунар. конф., посвящ. 15-летию госуд. заповедника “Оренбургский” / Под науч. ред. чл.-кор. РАН А.А. Чибилева. – Оренбург: Ин-т степи УрО РАН, ИПК “Газпромпечат” ООО “Оренбурггазпромсервис”, 2004. – С. 116-118.
8. *Коломийчук В.П., Багрикова Н.О.* До питання про генезис флори Присивашья // Вісті біосферного заповідника “Асканія-Нова”. – 2007. – Т.9. – С. 42-51.
9. *Корженевский В.В.* Растительность дюн Крыма // Сб. научн. трудов Никитского ботан. сада, 1986. – Т. 98. – С. 122-123.
10. *Лавренко Е.М.* Провинциальное разделение Причерноморско-Казахстанской подобласти степной области Евразии // Ботан. журн. – 1970. – Т. 55, № 5. – С.609-625.
11. *Павлов В.В.* Флора Північного Присивашья: Автореф. дис... канд. биол. наук: 03.00.05. – К., 2003. – 18 с.
12. *Подгородецкий П.Д.* Крым: Природа. Справочное издание. – Симферополь: Таврия, 1988. – 192 с.
13. *Стацук М.Ф., Супрычев В.А., Хитрая М.С.* Минералогия, геохимия и условия формирования донных отложений Сиваша. – К.: Наукова думка, 1964. – 172 с.
14. *Яната А.А.* Очерк растительности севера Арабатской стрелки Феодосийского уезда. – Труды естеств. – исторического музея Таврич. губернского земства. – Симферополь, 1915. – Т.4. – С. 80-92.

Резюме:

Воровка В., Демченко В., Коломийчук В. ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ ЛАНДШАФТНОГО ЗАКАЗНИКА «АРАБАТСКАЯ СТЕПЬ» (ХЕРСОНСКАЯ ОБЛАСТЬ)

В статье рассматривается возможность и необходимость создания ландшафтного заказника общегосударственного значения «Арабатская степь» для сохранения уникальных природных ландшафтов, растительного и животного мира Арабатской стрелки. Проанализированы последствия непродуманной хозяйственной деятельности человека на этой территории.

Ключевые слова: ландшафт, растительные сообщества, хозяйственная деятельность.

Summary:

Vorovka V., Demchenko V., Kolomijchuk V. PROSPECTS OF CREATION OF LANDSCAPE RESERVE OF «ARABATSKAYA STEPPE» (KHERSON REGION)

In the article possibility and necessity of creation of landscape reserve of national value «Arabatskaya steppe» is examined for the maintainance of unique natural landscapes, vegetable and animal world of Arabatskoy of pointer. The consequences of hasty economic activity of man are analysed on this territory.

Keywords: landscape, vegetable associations, economic activity.

Надійшла 16.03.2010р.

УДК 911.375

Григорій ХАЄЦЬКИЙ

РОЛЬ ПАРАДИНАМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ВОДНИХ І ВОДНО-БОЛОТНИХ АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ ПОБУЖЖЯ

Створення водосховищ і ставків та їх зв'язки (прямі і зворотні) із суміжними ландшафтами суходолу неминуче призводить до формування водно-суходільного антропогенного парадинамічного ландшафтного комплексу, дослідження якого допоможе у розв'язанні питань оптимізації природи Побужжя.

Ключові слова: водні антропогенні ландшафти, водно-болотні ландшафти, парадинамічні зв'язки, ландшафти суходолу.

Постановка проблеми. Побужжя за тривалий час зазнало значного господарського освоєння, що призвело до повної трансформації натуральної річкової мережі і створення антропогенних

ландшафтних комплексів (водосховищ, ставків, каналів). В результаті взаємодії водних антропогенних ландшафтів з ландшафтними комплексами суходолу утворились водно-болотні антропогенні ландшафти. Необхідність досліджень взаємодії водосховищ і ставків Побужжя із суміжними ландшафтами, вивчення їх парадинамічних зв'язків, викликана питаннями практики. Часом і практикою вже доведена значна позитивна роль антропогенних водних об'єктів в оптимізації природи, однак зі спорудженням ставків та водосховищ виникають зміни й негативного характеру. Зараз постає проблема передбачення можливостей негативного їх впливу. Це можливо зробити, лише на основі систематичних досліджень, що дозволить розкрити всю різноманітність зв'язків і їх ландшафтоутворюючу роль як у формуванні антропогенних водойм та їх комплексів, так і суміжних територій суходолу.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Водні ландшафтні комплекси динамічно взаємодіють з ландшафтами суходолу, але яскравіше ці взаємозв'язки проявляються на рівні ландшафтних компонентів. Особливої уваги заслуговують дослідження їх парадинамічних зв'язків. Дослідження А.Ю. Ретеюма [9], В.Б. Сочави [10], А.І. Ісаченка [3], Ф.М. Мількова [5, 6], Г.І. Денисика [1], Г.С. Хаєцького [11] та інших стали основою у розгляді питань парадинамічних зв'язків водних і водно-болотних ландшафтів з суміжними ландшафтними комплексами Побужжя.

Постановка завдання. Показати роль і значення парадинамічних зв'язків у взаємодії водосховищ, ставків та їх водно-болотних ландшафтних комплексів з ландшафтами суміжних територій і як результат, формування водно-суходільного антропогенного парадинамічного ландшафтного комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення взаємодії водосховищ і ставків Побужжя із ландшафтами суходолу проводилося на основі аналізу змін суміжних ландшафтів. При цьому взаємодія водойм із ландшафтними комплексами суміжних територій розглядалася в двох аспектах: а) як впливають водні антропогенні ландшафтні комплекси на ландшафти суходолу; б) як впливає стан суходолу на функціонування прилеглих ставків і водосховищ та їх водно-болотні ландшафтні комплекси.

Об'єктом досліджень стали парадинамічні ландшафтні комплекси, які включають у себе водосховища, ставки, їх водно-болотні ландшафтні комплекси і тісно пов'язані з ними суміжні ландшафти. Дослідження взаємодії ставків і водосховищ та їх водно-болотних ландшафтних комплексів з суміжними ландшафтами базується на концепції парадинамічних ландшафтних комплексів запропонованої Ф. М. Мільковим [4].

Взаємодії водних антропогенних ландшафтів з ландшафтами суходолу утворюють функціонально-просторові комплекси, пов'язані речовинно-енергетичними потоками. Варто зазначити, що формування антропогенних парадинамічних ландшафтних комплексів в системі ставків, водосховищ, водно-болотних ландшафтів і прилеглих до них ландшафтних комплексів суходолу обумовлено суттєвою перебудовою всіх структурно-функціональних зв'язків. Наприклад, ставки схилового і заплавного типів місцевостей хоч і будуть відрізнятися функціональними особливостями (заповненням водою, морфологією долин, ложа водойми, акумулювальною спроможністю, процесами заростання тощо), але тісно пов'язані спільністю потоків речовин та енергій із суміжними ландшафтами на рівні фацій, урочищ, типів місцевостей.

У процесі взаємозв'язків водосховищ, ставків і водно-болотних ландшафтів з ландшафтами суходолу сформувався водно-суходільний антропогенний парадинамічний ландшафтний комплекс, який включає в себе такі підкомплекси: водний, до якого належать водосховища, ставки, їх гідротехнічні споруди; водно-болотні ландшафтні комплекси, ландшафти суміжних територій.

Взаємозв'язки водно-суходільного антропогенного парадинамічного ландшафтного комплексу досить різноманітні, що визначається неоднорідністю і різноманітністю у природі наявних зв'язків. Розглядаючи природні зв'язки В.Г. Заврієв та І.П. Галай, відзначають, що вони можуть бути безпосередніми і опосередкованими, прямими і зворотними, постійними і тимчасовими, міцними і слабкими, прихованими і відкритими, прогресивними і регресивними, функціональними і корелятивними [2].

Вивчення взаємодії антропогенних водойм та водно-болотних ландшафтів із ландшафтами суходолу неможливе без виявлення їх меж. Визначення меж – це одна із проблем вивчення вищезгаданих категорій ландшафтних комплексів, тому що крім складних внутрішніх зв'язків, які відбуваються між компонентами досліджуваних ландшафтів, ще наявні і багатогранні динамічні зв'язки із ландшафтами суходолу суміжних територій. Це можливо лише на основі аналізу їх

взаємозв'язків [7].

Прямі і зворотні зв'язки, які характеризуються якісними відмінностями потоків речовин та енергій, що зв'язують всі компоненти водно-суходільного антропогенного парадинамічного ландшафтного комплексу і дають можливість визначати його межі. Межею комплексу є лінія найпростіших зв'язків, яка підтримується одним видом речовини, що надає функціональної цілісності досліджуваному комплексу, тобто дослідження повинно проходити функціонально – на зв'язках одного виду речовини, абстрагуючись від інших [9]. Як правило, лінія найменших зв'язків досліджуваного парадинамічного ландшафтного комплексу відповідає межам поширення суміжних ландшафтних комплексів.

Водосховища і ставки Побужжя, взаємодіючи із ландшафтами суходолу, утворюють сферу впливу, в межах якої натуральні процеси на тому чи іншому рівні детерміновані. Аналіз впливу антропогенних водних об'єктів на ландшафти суміжних територій вказує на те, що чим нижчий таксономічний рівень цих ландшафтів, тим більше активних змін вони зазнають за такого впливу водних комплексів. Рівень змін ландшафтів суходолу знижується з віддаленістю їх від ландшафтних комплексів ставків та водосховищ. Взаємодія водних антропогенних ландшафтів з ландшафтами суміжних територій відбувається завдяки впливу поверхневих та ґрунтових вод, повітряних мас, твердого стоку, міграції хімічних елементів, тварин, перенесення снігу, насіння рослин, пилу тощо [7].

При створенні гідротехнічних споруд відбувається переформування взаємозв'язків між антропогенними водними об'єктами і суміжними ландшафтами через посилення потоків речовин та енергій, що призводить до змін існуючих і виникнення нових ландшафтних комплексів. Тобто, натуральні ландшафтні комплекси поступово переходять у антропогенні, втрачаючи натуральні взаємозв'язки, які склалися до створення штучних водойм.

При вирішенні практичних і наукових завдань, необхідно враховувати стан ландшафтних комплексів, тобто досягнутий рівень взаємозв'язків природних компонентів, який набуває стабільності в конкретний проміжок часу [3, 7,].

Перші прояви зв'язків простежуються в береговій зоні водосховищ і ставків. Тут вони носять направлений характер, що проявляється в зміні положення дзеркала ґрунтових вод. В прибережній смузі переважають два процеси: 1) фільтрація води в берег; 2) підпір ґрунтових вод в прибережній смузі зі сторони водних об'єктів. Ширина зони гідрологічного впливу залежить від геологічних та геоморфологічних умов побережжя.

Відомо, що в межах поясів впливу ставків і водосховищ формується свій мікроклімат. Завдяки значним розмірам, вплив водосховищ у формуванні мікроклімату прилеглих територій більший, ніж ставків. Вплив їх на місцевий клімат проявляється в двох напрямках: як охолоджуючому, так і потеплюючому. Індикатором формування мікроклімату водойм (особливо водосховищ), виступає різниця температур поверхні води і повітря на прилеглі території. Бризова циркуляція повітряних мас визначає розміри поширення впливу водосховищ і ставків на мікроклімат.

Встановлено, що мікроклімат прибережної зони водосховищ набуває нових позитивних рис, які до їх створення тут не спостерігалися. Це і потеплюючий вплив водосховищ (восени), що сприяє продовженню безморозного періоду прибережної смуги (на 1–5 днів), і охолоджуючий (влітку). Але потеплюючий вплив не так чітко виражений, як охолоджуючий. Як показали дослідження в районі Ладжинського, Летичівського водосховищ, в літній період під час денного бризового переміщення повітря температура його (повітря) вдень, в околицях водосховищ, в середньому на 0,5-1,5°C нижча, ніж за межами впливу водойми (500 м). Пояс впливу в межах 200-250 м найяскравіше виражений, а далі його межі коливаються залежно від напряму та сили вітру, особливостей рельєфу і підстильної поверхні.

Водосховища також сприяють зменшенню різниці між мінімальною і максимальною температурою повітря на 2-4°C, створюючи більш сприятливі умови для росту рослин. Крім того, в прибережній смузі водосховищ спостерігаються зміни абсолютної та відносної вологості повітря. Це проявляється особливо влітку (в нічні часи) та восени, коли зниження температури повітря призводить до інтенсивного випаровування води.

Поясом впливу водосховищ і ставків є простір, який виділяється за зміною як окремих компонентів ландшафту (пояси кліматичного, гідрологічного і гідрогеологічного впливу), так і ландшафтного комплексу загалом. Але прояви впливу характеризуються неоднорідністю, яка виражається рівнем структурної перебудови та кількісних змін в ландшафтах, що призводить до

виділення поясів впливу водойм. Так, наприклад, в межах прояву гідрогеологічного впливу виділяються такі пояси: постійного і періодичного затоплення, значного підтоплення (негативний вплив), помірного підтоплення (позитивний вплив) [7].

Трансформація суміжних ландшафтів, як результат парадинамічних зв'язків, проходить не на всіх ділянках однаково, що залежить від віддаленості чи близькості до водного об'єкту. Наприклад, в поясі значного і помірного підтоплення, вже не спостерігається повної деградації ландшафтних комплексів на всій території їх простягання. Більш інтенсивної зміни ландшафтні комплекси зазнають у прибережній частині, в поясі постійного й періодичного затоплення. В результаті абразійної діяльності хвиль відбувається інтенсивне руйнування ландшафтної структури деяких урочищ заплавної, надзаплавно-терасового і схилового типів місцевостей. Свідченням абразійної діяльності є зміна берегової лінії ставків та водосховищ в результаті якої з'являються урочища абразійного і зсувного типів, що сприяє розвитку водно-болотних ландшафтів.

Так, наприклад, в районі Ладижинського водосховища, в місцях найвищого підтоплення, корінних змін зазнала значна частина долинно-річкових ландшафтних комплексів р. Південний Буг. Звичайні для заплави луки з різнотравно-злаковою рослинністю, які використовувались під сіножаті і частково під випас, перетворилися в аквальні комплекси, що простяглися на декілька кілометрів. Що ж стосується більш віддалених від водосховища територій, які не знаходилися у смузі підтоплення, але розташовуються в межах поширення підпору підземних вод, викликаного створенням водосховища, то корінні зміни ландшафтів тут відбулися фрагментарно.

На відміну від водосховищ, парадинамічні зв'язки ставків із суміжними ландшафтами суходолу проявляються дещо слабкіше через їх незначні розміри, а також залежить від особливостей літогенної основи, конфігурації і морфологічних показників водозбору, різниці експозиції схилів, рослинного покриву, напряму і сили переважаючих вітрів. Найчастіше такий вплив проявляється при активізації карсту, зсувів, абразії та ерозії [8].

Індикатором для виявлення поширення смуги підтоплення є рослинність. Поява гідрофільної рослинності в умовах ландшафтів суходолу та характер її поширення в залежності від топографічних умов місцевості досить чітко вказує на простягання смуги підтоплення. Так, на ставках з постійним рівнем води і пологими схилами ложа, як правило, підтоплюються території, що прилягають до верхів'я водойм. Спостереження показують, що вплив підпору води штучних водойм на ґрунтово-рослинний покрив пологих схилів (3°-5°) проявляється в межах смуги шириною до 10-15 м. З віддаленням від водосховища чи ставка інтенсивність впливу підпору зменшується. У смузі підтоплення в травостой переважають осоки, хвощі, ситняг, а ближче до водойми спостерігаються включення комишу, очерету. У ставках, що споруджені на вододілах, підтоплюється частіше смуга шириною від 2,5-5,5 м. Тут формуються, як правило, осокові, осоково-різнотравні угруповання [7].

Внаслідок підтоплення, заболочуються прилеглі території й відбувається процес оглеєння. Як показали дослідження, заболочування настає при глибині залягання ґрунтових вод до 1 м. Лучні ландшафти, які виникають у смузі підтоплення, найчастіше формуються при заляганні ґрунтових вод від 1 до 1,5 м. Формування лучних ландшафтів, що знаходяться за межею смуги заболочування, залежить від місцевих природних умов та розташування ставка. При заляганні ґрунтових вод глибше 1,5 м вплив водного об'єкту на суміжні ландшафти практично не проявляється.

Щоб знати інтенсивність підтоплення, необхідні дані про величини підйому дзеркала ґрунтових вод у порівнянні з положенням до створення антропогенної водойми, а це не завжди можливо через відсутність таких показників.

Зворотні парадинамічні зв'язки водосховищ і ставків Побужжя залежать від особливостей як натуральних, так і антропогенних чинників суміжних ландшафтів. Суть зворотних зв'язків полягає у прояві впливу ландшафтних комплексів суходолу на водойми. Структурні і динамічні властивості ландшафтів прилеглих територій відіграють особливу роль в цьому процесі. Від ландшафтних умов суміжних територій в багатьох випадках залежить довговічність та ефективність функціонування антропогенних водойм. Вплив ландшафтних чинників на водосховища і ставки виявляється у прояві внутрішніх зворотних зв'язків [7].

Виявляється вплив ландшафтів суходолу на водойми через надходження з їх територій рідкого і твердого стоку, хімічних речовин, радіоактивних елементів тощо. Особливо такі процеси посилюються завдяки дії антропогенного чинника, що визначається рівнем інтенсивності господарського навантаження на прилеглі до антропогенних водойм ландшафтні комплекси, а застосування мінеральних добрив, гербіцидів, пестицидів створюють іноді критичну гідрологічну

ситуацію в зоні водосховищ і ставків.

Водосховища і ставки Побужжя є потужними акумуляторами речовин, що надходять із суміжних територій в результаті ерозійних процесів, берегової абразії. Як результат, антропогенні водойми інтенсивно замулюються, формуючи водно-болотні ландшафти, хоч частина наносів, що потрапила у водойму виноситься через греблю. Значного замулювання зазнають водойми, перш за все, в тих районах, де в межах ландшафтних комплексів суходолу відбуваються інтенсивні ерозійні процеси. Найбільше страждають в таких випадках невеликі ставки, і вік їх існування обмежений, іноді лише кількома роками.

Зсувні процеси – один із проявів зворотних парадинамічних зв'язків. Наприклад, на одному з ставків р. Вишня (права притока Південного Бугу), на лівому березі сформувався східчасто-подібний зсув, спричинений підтопленням і абразійною роботою хвиль. Як наслідок, у прибережній смугі сформувалась абразійна відмілина, що ввійшла до складу прибережного мілководдя. Хід динамічних процесів дає можливість передбачити створення умов для закріплення водної рослинності й переходу прибережного мілководдя до рангу водно-болотного ландшафту. Завдяки заходам, спрямованим на закріплення схилів (насадження сосни), подальший прояв зсуву припинився.

Зворотні парадинамічні процеси, які менш помітні на перший погляд, теж мають вплив на функціонування ландшафтних комплексів водойм. Такими є вертикальні рухи речовин та енергій: випаровування, фільтрацію, висхідні і низхідні переміщення водних мас тощо. Через випаровування (особливо в посушливі роки) та фільтрацію збільшується втрата води. Це, в свою чергу, призводить до порушення режиму функціонування водойм та їх водно-болотних ландшафтних комплексів через зміни у гідродинамічних, біохімічних, термічних процесах. Ці процеси спричиняють зміщення меж водно-болотних ландшафтних комплексів.

Висновок. Виявлення й вивчення парадинамічних зв'язків між водоймами водосховищ, ставків і ландшафтами суходолу відіграють важливу роль у дослідженнях функціонування водних антропогенних ландшафтних комплексів, а недооцінка їх може призвести до негативних наслідків у функціонуванні антропогенних водойм. Прямі й зворотні зв'язки є єдиною системою, яка визначає формування та розвиток водно-суходільного антропогенного парадинамічного ландшафтного комплексу. Їх пізнання відкриває можливості до оптимізації антропогенних ландшафтів Побужжя загалом.

Література:

1. *Денисюк Г.І.* Антропогенні ландшафти Правобережної України / *Г.І. Денисюк.* – Вінниця: Арбат, 1998. – 289 с.
2. *Завриев В.Г.* О многообразии физико-географических связей / *В.Г. Завриев, Н.П. Галай.* – Минск: Белорусский гос. ун-т, 1973. – С. 52. – (Вестник Белорусского гос. ун-та; сер.2, №3).
3. *Исаченко А.Г.* Представление о геосистеме в современной физической географии / *А.Г. Исаченко.* – М.: 1981. – С. 297-306. – (Известия Всесоюзного Географического общества; т.1143).
4. *Мильков Ф.М.* Человек и ландшафты / *Ф.М. Мильков.* М.: Мысль, 1973. – 222 с.
5. *Мильков Ф.М.* Принцип контрастности в ландшафтной географии / *Ф.М. Мильков.* – М.: 1977. – С. 93. (Известия АН СССР. Серия: География; №6).
6. *Мильков Ф.М.* Природные условия / *Ф.М. Мильков, А.Н. Нестеров.* – Воронежское водохранилище: комплексное изучение, использование и охрана. – Изд-во ВГУ: 1986. – С.15-21.
7. *Михно В.Б., Добров А.И.* Ландшафтно-экологические особенности водохранилищ и прудов Воронежской области / *В.Б. Михно, А.И. Добров.* – Воронеж: ВГПУ, 2000. – 185 с.
8. *Михно В.Б.* Мелиоративное ландшафтоведение / *В.Б. Михно.* – Воронеж, 1984. – 244 с.
9. *Ретеюм А.Ю.* Физико-географические исследования и системный подход / *А.Ю. Ретеюм* – М.: Наука, 1972. – С.90-110.
10. *Сочава В.Б.* Введение в учение о геосистемах / *В.Б. Сочава* – Новосибирск, 1978. – 318 с.
11. *Хаецкий Г.С.* Водні антропогенні ландшафти Поділля / *Г.С. Хаецкий.* – Вінниця: Теза, 2007. – С. 26-46.

Резюме:

Хаецкий Г. «РОЛЬ ПАРАДИНАМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ВОДНЫХ И ВОДНО-БОЛОТНЫХ АНТРОПОГЕННЫХ ЛАНДШАФТОВ ПОБУЖЬЯ»

Строение водохранилищ и прудов и их связи со смежными ландшафтами суши неизбежно приведет к формированию водно-наземного антропогенного парадинамического ландшафтного комплекса, исследование которого поможет в решении вопроса в оптимизации природы Побужья.

Ключевые слова: водные антропогенные ландшафты, водно-болотные ландшафты, парадинамические связи, ландшафты суши.

Summary:

Khaetckiy G. «ROLE OF PARADYNAMIC CONNECTIONS OF WATER AND WATER-BOG ANTHROPOGENIC LANDSCAPES' OF POBUZHZHAYA FUNCTIONING».

Creation of storage pools and ponds and their copula (direct and reverse) with the contiguous landscapes of dry

land unavoidable leads to forming of water and dry land anthropogenic paradynamic landscape's complex, research of which will help in the decision of questions about nature optimization of Pobuzhzhya.

Keywords: water anthropogenic landscapes, water-bog landscapes, paradynamic copulas, landscapes of dry land.

Надійшла 13.03.2010р.

УДК 911.5:502.4(477.51)

Ольга БАРАНОВСЬКА, Інна МИРОН

ЛАНДШАФТИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ОХОРОНА

У статті охарактеризована ландшафтна структура Чернігівської області, проаналізована динаміка зміни природно-заповідних територій, здійснені оцінка та групування адміністративних районів області за рівнем заповідності, охарактеризовані національні природні парки Чернігівської області, розроблені пропозиції відносно розбудови природоохоронних систем з урахуванням ландшафтної структури території.

Ключові слова: ландшафтна структура, рівень заповідності, охорона ландшафтів, природно-заповідний фонд, національний природний парк.

Постановка проблеми. У 1992 році в Ріо-де-Жанейро була прийнята міжнародна Конвенція про біологічне різноманіття, у якій наголошується на необхідності збереження видів, інших форм організації живих істот, екосистем і ландшафтів. Для України в цілому, і Чернігівської області зокрема, принципи, проголошені там, є важливими й актуальними. Ландшафтна структура Чернігівської області досить строката: природно-територіальні комплекси поліського типу поєднуються із лісостеповими і долинними. Природні умови сприятливі для ведення сільського господарства. Тому територія області характеризується високим ступенем освоєння земель: земельний фонд складає 5,2% від площі земель України. У його структурі більшу частку (близько 66%) складають сільськогосподарські угіддя. Для збалансування структури природокористування, покращання умов життєдіяльності населення необхідними є зміна структури земельного фонду, ренатуралізація агрокультурних ландшафтів, оптимізація регіональної екологічної мережі.

Аналіз останніх досліджень. Питанням охорони природи Чернігівської області та формуванню регіональної екологічної мережі присвячено ряд праць [1, 2, 3, 4, 6]. Поряд з тим, автори зауважують недостатнє наукове використання ландшафтознавчого підходу в обґрунтуванні перспективних екомереж. Думка про визначальну роль даного підходу при проектуванні природно-заповідних об'єктів висловлюється у багатьох наукових працях [5, 7, 8, 9].

Метою роботи є характеристика ландшафтної структури Чернігівщини, оцінка та групування адміністративних районів області за рівнем заповідності, розробка пропозицій відносно оптимізації регіональної екологічної мережі з урахуванням ландшафтної структури.

Виклад основного матеріалу. Неоднорідність літологічного складу поверхневих порід (перемежування моренних суглинків і супісків, флювіогляціальних і алювіальних пісків, лесових відкладів), різноманітність геоморфологічної будови та місцевих умов стоку, відмінності кліматичних умов, ґрунтового-рослинного покриву, антропогенного навантаження на довкілля обумовили велику мозаїчність природних комплексів Чернігівської області.

Ландшафти Чернігівщини відносяться до класу рівнинних, до типів мішанолісових і лісостепових. Характерною особливістю ландшафтної структури території області є глибоке проникнення лісостепових ландшафтів у межі Полісся і поліських у лісостепову зону. Так, лісостепові ландшафтні комплекси складають близько 22% загальної площі поліської частини області, поліські ландшафти займають 5% лісостепової частини області. Другою особливістю ландшафтної структури області є переважання долинних типів ландшафтів.

На Поліссі домінують моренно-зандрові, зандрові, терасові рівнини з дерново-підзолистими ґрунтами під сосновими та дубово-сосновими лісами. Острівне поширення мають лісостепові ландшафти, що сформувалися на лесових породах. Досить поширені заплавні лучно-болотні ландшафтні комплекси. Основними видами ландшафтів лісостепової зони на Чернігівщині є терасові малодреновані рівнини з чорноземами типовими і лучно-чорноземними ґрунтами; розчленовані лесові рівнини з чорноземами типовими й опідзоленими, які значною мірою розорані.

Відповідно до фізико-географічного районування України, територія Чернігівщини віднесена до двох фізико-географічних областей зони мішаних лісів – так званого Чернігівського та Новгород-Сіверського Полісся і двох лісостепових областей – Північної області Дніпровської терасової рівнини та Північної області Полтавської рівнини.